

La colònia dels “Anglesos” a Borgonyà

La colònia de Borgonyà forma part, juntament amb la Farga Bebié, la Mambla, Vila-seca, Ymbern i la Coromina, del conjunt de grans colònies tèxtils aixecades al Ter mitjà durant els darrers vint anys del segle XIX. Uns establiments que arribaran a la seva maduresa al llarg del primer terç del segle passat. A aquestes, cal afegir les ja desaparegudes colònies de Salou i Còdol-Dret, inundades arran de la inauguració de l'embassament de Sau el 1964, i les colònies menys desenvolupades de ca l'Escolà, Rusiñol, el Dolcet, Malars i la colònia metal·lúrgica de Lacambra, així com un estol de grans fàbriques de riu (Guixà, Trinxet, Tarrés, Gallifa, Riva, Llanas, la Blava...), que conformaven una de les més grans concentracions tèxtils de Catalunya. D'aquest grup de grans establiments fabrils, Borgonyà esdevé la colònia més emblemàtica, i no tan sols per les seves dimensions, només superades al Ter per la colònia suïssa dels Bebié, sinó també per la singularitat del seu urbanisme, pel conjunt de serveis que ofería als treballadors, i, perquè no dir-ho, pel seu caràcter autosuficient i diferenciat respecte la resta d'establiments fluvials del Ter.

Situada al municipi de Sant Vicenç de Torelló, la colònia Fabra i Coats, serà coneguda com “els Anglesos” (malgrat l'origen escocès dels Coats, procedents de Paisley a prop de Glasgow), i té els seus orígens el 1893, quan la companyia Nuevas Hilaturas del Ter (propietat de J. & P. Coats Ltd.), compra un salt d'aigua als fabricants manlleuencs Almeda i Sindreu, propietaris de la colònia de Vila-seca al mateix municipi de Sant Vicenç. Aquell salt estava situat en un indret conegut com Borgonyà, nom d'un mas i una capella propera datada des de finals del segle XIII, i, que com la propera colònia de la Mambla, acabà donant nom a la futura colònia. La fàbrica s'inaugurà dos anys més tard, i va representar una pionera experiència de penetració de capital estranger dins el sector tèxtil català. Els Coats, uns dels grans fabricants de fil de cosir a tota Europa, assajaren una estratègia d'acostament de la producció als mercats de consum que evités els aranzels proteccionistes imposats pels governs espanyols durant els darrers anys del XIX. El daltabaix econòmic i polític de 1898, amb la pèrdua dels darrers mercats d'Ultramar, va obligar a un replantejament de la política expansionista de l'empresa a la Península. Així, el 1903, els veiem associar-se amb els cotoners catalans Fabra i Portabella, amb fàbriques a Barcelona, Sant Martí de Provençals i Manresa, i creà la Compañía Anónima de Hilaturas Fabra i Coats. La nova empresa durà a terme una reordenació de la producció a cadascuna de les factories. A Sant Martí, mantindrà els filats de lli i de cotó i els teixits per a xarxes de pesca; a Borgonyà concentraran la filatura i els torçats de cotó, eliminaran els processos d'acabats, i a la fàbrica de Sant Andreu de Palomar, a més dels filats i retorts, portaran a terme els processos de blanqueig, tint i acabats del fil de cosir.

Una colònia diferent

Malgrat Borgonyà seguirà la tendència de la resta de colònies catalanes pel que fa a les successives ampliacions de la fàbrica i de la colònia durant bona

part dels segle XX, els Anglesos va tenir des de bon començament uns trets diferencials que l'acabaren singularitzant dins el conjunt industrial del Ter mitjà. L'empremta dels Coats distingirà Borgonyà tant pel que fa a la política laboral de l'empresa com a les característiques i els serveis que introduïren a la colònia. L'arribada dels Fabra el 1903, no només no alterarà aquest tarannà, sinó que l'estendrà al conjunt de les empreses del grup. Encara als anys trenta, la fàbrica mare de Sant Andreu era coneguda a Barcelona com a "can Mamella", pel conjunt de serveis socials i assistencials que assegurava als seus treballadors. En una mena d'extensió del model colonial al medi urbà que incloïa "Casa-cuna", ajuts als estudis, instal·lacions esportives.., i una política avançada pel que fa als salaris, a les jornades de treball i a les vacances d'estiu. Factors que es traduïren en l'actitud "conservadora" dels treballadors de can Fabra durant les col·lectivitacions que seguïren en esclatar la Guerra Civil.

La construcció de la colònia

La mateixa orografia de Borgonyà convida al recolliment. La fàbrica està separada del poble per la línia del tren de Barcelona a Ripoll, i només s'accedeix per un seguit de túnels que superen per sota el traçat del ferrocarril. Pel darrere, l'elevació del terreny fa d'escull natural, i el riu l'acaba aïllant per ponent. Dins d'aquest món tancat es va desenvolupar un poblament ordenat a partir d'una acurada distribució de serveis i habitatges, i voltat d'un singular enjardinament que recorda les construccions i l'urbanisme britànic. Borgonyà no amaga però, un marcat caràcter classista, i observant la colònia és possible copsar la distribució dels seus carrers i la tipologia dels habitatges a partir del lloc que ocupaven els seus residents dins de l'empresa. Aquesta jerarquia social però, no qüestiona l'existència d'uns serveis i la qualitat d'uns habitatges força excepcionals per a l'època. A la part més baixa de la colònia, a tocar la línia fèrria, trobem els primers carrers de vivendes obreres, amb noms que recorden l'origen britànic dels fundadors: Escòcia, Paisley, Coats, Fabra, i el carrer Borgonyà, on es trobaven els serveis primitius de la colònia. Més amunt, tot pujant els turons de Borgonyà, trobem el carrer Catalunya, amb els habitatges per al personal tècnic; i, a la mateixa alçada, l'església de Borgonya, dominant tot el conjunt, amb els edificis de la primera escola, la casa del capellà i la de l'ermità. A l'altra banda del ferrocarril, i en un espai més enlairat, s'aixecaren els xalets dels directius i el carrer Canal, ocupat pels majordoms i encarregats de la fàbrica. Aquest clos aïllat només es trencarà amb la construcció del carrer Ter, molt proper a la fàbrica, i ocupat per la casa del metge i dispensari de l'empresa, i els habitatges d'alguns empleats especialitzats (cap dels manyans, responsable de la brigada de bombers i algun escriptor..). Evidentment, l'evolució de la colònia al llarg del segle passat durà a una ocupació més intensiva de l'espai de Borgonyà i a la construcció de nous habitatges als carrers Barcelona i Girona, on la necessitat de sòl obligarà a la creació de blocs de pisos que trencaven la unitat d'habitatges unifamiliars de planta baixa que havia caracteritzat la colònia original.

[...] Tot és gegantí a Borgonyà. Des dels convertidors energètics a les naus industrials. Els Coats instal·laren el 1895 dues turbines Francis de 150 CV cadascuna, en paral·lel amb una màquina de vapor de 300 CV, per tal de compensar les irregularitats de cabal del Ter. La primera fàbrica en construir-se, la número 1, formada per dues plantes i coberta plana, fou posteriorment ampliada amb una teulada que afegia una nova planta. El 1922, arran de l'adquisició de la maquinària de la filatura Planas de Ripoll, Fabra i Coats construeix dues naus més de planta baixa a l'altra banda del canal, a prop del riu. Durant els anys daurats de la colònia arribaren a produir-se entre 60.000 i 80.000 kg de fil de cotó a la setmana, que sortien cap a la resta d'empreses del grup per a elaborar el fil de cosir marca Cadena, el fil de sargir i brodar Dàlia i les xarxes de pesca Fabra.

Un altre tret característic de Fabra i Coats era l'alt grau d'interdependència entre colònia i treball a la fàbrica. L'empresa sempre va fomentar que treballés a la fàbrica el major nombre possible de membres de les famílies residents a la colònia. De fet, i més que en d'altres colònies del Ter, Borgonyà sempre va esdevenir un lloc de treball de difícil integració per als forans, majoritàriament dones, procedents de Sant Vicenç, i de les poblacions properes de Sant Pere de Torelló, Torelló, Vinyoles, i de la propera colònia de la Mambla.

La llunyania amb el nucli de Sant Vicenç i la voluntat aïllacionista de l'empresa impulsaren el 1910 la creació d'una important cooperativa dotada de fleca, botiga de queviures i carnisseria (amb escorxador propi), així com una barberia que, per voluntat de la direcció, també s'acabà integrant dins d'aquell servei. Aquest consum mediatitzat per l'empresa es traduïa en uns preus més baixos dels productes que oferia la cooperativa, però impossibilitava una relació amb el món de les cooperatives obreres de preguerra, tan important a la comarca. Com en d'altres colònies, el caràcter assistencial de la cooperativa s'incrementarà durant les dramàtiques escassetats de la postguerra, quan l'empresa mobilitzarà els seus recursos i les seves influències per assegurar el proveïment de queviures a Borgonyà. Finalment, el 1959, la cooperativa esdevé economat, i durant els anys següents, quan comença una progressiva decadència del model colonial i la creixent adquisició de motocicletes i automòbils propiciarà una obertura dels residents cap a les poblacions veïnes, el consum dins de la colònia iniciarà una irreversible decadència.

El Centre Recreatiu de Borgonyà data de 1897, i ja llavors disposava d'un cafè, una sala de ball, un teatre i una sala de lectura. El creixement de la colònia va impulsar la construcció d'un nou Casino-teatre el 1924, el qual a través d'una junta organitzava totes les activitats de la colònia: balls, funcions teatrals, un dels primers cinemes de la comarca, activitats nadalenques, festes infantils, esports, aplecs, concursos de caça i pesca. Activitats que van fer dels Anglesos una de les colònies més actives i conegudes del Ter. Aquest espai de sociabilitat, tampoc no escapava a la tutela de l'empresa, que utilitzarà la figura del "governador" de la colònia i l'assessorament del capellà per controlar la vida dels residents.

El paper jugat per l'església dins el món de les colònies ha estat prou destacat per tots els estudis dedicats a aquests poblaments industrials. En el cas de Borgonyà, i malgrat els orígens protestants dels seus fundadors,

aquesta influència fou inqüestionable. Des de bon començament, el culte catòlic estarà garantit per part de la companyia Nuevas Hilaturas del Ter, la qual edifica sobre l'antiga ermita, dedicada a la Mare de Déu de Borgonyà, la nova església de la colònia. Consagrada el 1898 pel bisbe de la seu vigatana, Josep Morgades (el qual exigirà que el campanar de l'església s'aixequi per sobre de la resta de la colònia, fins i tot per damunt de la xemeneia de la fàbrica), els Coats primer, i els Fabra més tard, mantindran una excel·lent relació amb la jerarquia catòlica local. El manteniment del culte, la subvenció a l'ensenyament a través dels successius capellans i de la petita congregació de Germanes Dominiques que tenien cura de l'ensenyament femení des de 1901, el suport a les celebracions religioses anuals, i el reconeixement al capellà de la colònia, sempre present al costat dels propietaris i de la direcció de l'empresa en els actes de Borgonyà, s'allargarà durant tot el segle d'existència de la colònia.
[...]

Borgonyà avui

Borgonyà ha deixat enrere el seu passat industrial. Les antigues naus de Fabra i Coats acullen altres activitats (com la torneria de fusta, tan característica de la vall del Ges); els antics treballadors del cotó recorden els vells temps des de la talaia de l'antiga escola bressol, avui reconvertida en llar dels jubilats. Els habitatges són ara de la seva propietat, dels seus descendents o d'algunes famílies novingudes que valoren l'excel·lent emplaçament del poblet sobre el Ter i la tranquil·litat que es respira en endinsar-se pels seus carrers. Però els senyals del passat són encara presents en qualsevol indret on ens aturem. L'antiga colònia viu, i no només en la memòria dels més grans. La dinàmica associació de veïns treballa per salvaguardar la seva particularitat forjada al llarg d'un segle d'existència. El Museu Industrial del Ter organitza des de fa uns mesos visites guiades a la fàbrica i a la colònia; i darrerament, s'ha dissenyat un itinerari que, partint de Manlleu, recorre les principals fàbriques tèxtils del Ter fins arribar a Borgonyà. Properament, s'inaugurarà un centre d'acollida sobre la colònia, impulsat per l'ajuntament de Sant Vicenç de Torelló, i amb la col·laboració del M[useu] I[n]dustrial del T[er], situat al centre social de Borgonyà. Aquest espai ha de dinamitzar les visites guiades i els itineraris sobre el patrimoni industrial del Ter mitjà, i donar testimoni d'una de les colònies més importants de Catalunya.

Emili Bayón, "La colònia dels "Anglesos" a Borgonyà", dins *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 86-87 (Tardor-hivern 2005), p. 109-111.